

Két lappangó Kosztolányi-tárca

Egy újságbúvár vallomásai

Első emlék (1958)

A tetőablak éles augusztusi fénysugarában porszemek cikáznak, egy törött lábú fotelben ülök nagybátyám sülysápi házának padlásán, s elmerülten lapozgatom a lomok között talált *Aller Képes Családi Lapjának* évfolyamát. Ámulva fedezek fel egy új világot: színes és izgalmas és meglepő történeteket, amit őrsi órán, vagy az iskolában soha nem említettek: a közelmúltról akkoriban kevesebbet tudtunk, mint a Hold túlsó oldaláról. Trianon nemzeti gyásza és Horthy fehér lovon, és Endresz György, a magyar óceánrepülő és Wells szörnyű marslakói, csábos mosolyú filmsztárok, Karády Katalin és Szelezcky Zita és hosszúgatyás focicsapatok... Nyolcéves koromban éreztem rá először a hírlapok izgalmas világára, s ez a mai napig fogva tart.

Második emlék (1969)

Latin szakos gólyaként a debreceni egyetem csoportjával a gyöngyösi műemlék könyvtár állományát katalogizáljuk. Az ódon fóliánsok között akkurátusan bekötött hírlapkötegekre bukkanok: *Tolnai Világlapja*, *Új Idők*, *Virradat*, *Nemzeti Hírlap* és *Magyar Szó*... Számomra megszűnt a katalogizálás, nekiveselkedtem az újságoknak. Vekerdy tanár úr megértően vette tudomásul egyéni munkabeszüntetésemet, s hagyta, hogy elmerüljek abban a másik dimenzióban.

Valahogy így kezdődött, azóta – rövid szünetekkel – folyamatosan térképezem e világ fehér foltjait. Az Országos Széchényi Könyvtár hírlapgyűjteménye 20. századi szeletének kb. 90%-át dolgoztam fel, tudja a csoda, pontosan hány újságdoldalt néztem át (Nagy Zoltán barátom, a Mikrofilmtár volt osztályvezetője szerint több mint hatvanmilliót). Tény, hogy

százezernél több forráshelyem van, nyolcan kötetem jelent meg a fellelt irodalmi anyagból, többek között Karinthy Frigyes, Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Hunyady Sándor, Szép Ernő, Heltai Jenő, Berda József, Somlyó Zoltán, Nadányi Zoltán, Dsida Jenő, Tamási Áron, Nyíró József, Kodolányi János, Tömörkény István, Csuka Zoltán, Krúdy Gyula, Márai Sándor, Kassák Lajos lappangó művei. A közeljövőben lát napvilágot Petelei István és Mándy Iván, Utassy József és Tamási Áron kötetem, e két írás Kosztolányi Dezső *Nyilatkozatok, vallomások, riportok* című könyvem függelékében fog megjelenni.

Érd, 2013. február 26.

K. D. (Kosztolányi Dezső): Akik Georg Kaisert kirúgták

Sokat viccelnek, gúnyolódnak újabban a napilapok egy új művészeti mozgalmon, amelyet az IS című folyóirat propagál. Engedélyt kértem a lap egyik szerkesztőjétől, hogy egy délutánt a szerkesztőségi helyiségben tölthessek, hogy ilyen módon betekintést nyerhessek az „ügyvitelbe”. Az engedélyt megkaptam és elmentem.

Cserhát utca 16–18. Ágy, szekrény, asztal, plakátok és futurista-expresszionista képek. Az asztal körül három fiatalember ül: ők az IS szerkesztői. Most éppen szerkesztőségi óra van, az előszobában két ifjú vár, látható drukkbán, és benn a szentélyben a szerkesztők vitatkoznak egy csinos, szőke kislánnyal.

– Igen, de ez párhuzamos vers – mondja a kislány. – Az én nőiségem homogén expressziója tiszta párhuzamban kapcsolódik az élet képszemléletébe, azaz a férfiéba.

– Éppen ez a baj, kérem – mondja az egyik szerkesztő. – Nem kapcsolódní kell, hanem egybeminősülni.

– Ugyan kérem! – mondja a szőke Szaffó mérgesen. – Úgy látom, maguk sem érzik ezt! Ez nem szintézis!... Azzal becsapja az ajtót és elmegy. Gerő szerkesztő az ablakból utána kiabál:

– Kisasszony, a kézíratait itt felejtette!

A negyedik emeleten valaki az Oh Katarinát zongorázza, az ajtó nyílik, és bejön a két diák. Az egyik sűrű, gépírásos íveket tesz le az asztalra, a másik súg neki valamit.

– Hát maga mit hozott? – kérdezi tőle Mezei szerkesztő.

– Én semmit. Csak eljöttem a barátommal.

– Ez itt a drámám – mondja a másik fiú. – Sikoltás a haldokló életért!

– A relatív életigenlés – szól közbe, aki vele jött.

– Hát hagyják itt, majd elolvassuk – fejezi be Gerő szerkesztő úr a triót. Azzal már neki is ül, hogy majd olvassa, de ekkor valaki erőlesen kopog, benyit és bemutatkozik; mint az egyik napilap munkatársa. Interjú akar.

– Tőlünk? – kérdezik csodálkozva.

– Igen – feleli az. – Az önök irodalmi és művészeti felfogásáról...

– Kérem, én textillel foglalkozom – mondja Gerő.

– De mégis...

– Nekem nincs irodalmi és művészeti felfogásom! Tessék esetleg Osváth Ernőhöz menni. Neki van!...

A sajtó képviselője elmegy. A három összemosolyog.

– Mi nem beszélünk, nem teoretizálunk – mondja Mezei –, mi csak produkálunk. Sőt, magunk vagyunk a produktum.

– De azért megmagyarázhatták volna – mondom.

– Dehogy. Minket és elveinket nem lehet különválasztani. Én hiába magyaráztam volna ennek, hogy mi vagyunk a redukció, meg, hogy mi zártuk le a tizenöt éves művészeti forrongást! Mi már meghiggadtunk és az, amit itt lát (az IS első számára mutat), az már maga a konzervativizmus. A gúnyolódók csodálkozni fognak a második számon. Német, francia, angol cikkek lesznek benne matematikáról, nyelvészetről és sakkelméletéről. Persze az irodalmon kívül. Gyönyörű reprodukciót hozunk Kádár Bélától, s egy orvosi cikket, melynek címe: Gépromantika és az ösztön. És leszállítjuk az árát tizenötezer koronára.

– Maga – fordul most a másik hozzám – nem érzi annak a jelentőségét, hogy mindezt mitőlünk hallja? Vegye tudomásul, hogy ilyen még nem volt! Mi nem vállalunk semmiféle izmust, mert ezeknek nincs fogalmi jelentésük; mi nem fecsegünk, teoretizálunk, mi teljesen függetlenek vagyunk az ember önmagában való minőségváltozásának minden lehetőségétől.

Hozzánk ismert pesti „irodalmárok” jöttek ajánlkozni, de mi kidobtuk őket. Mi kidobtuk Georg Kaisert is, mert...

Ebben a pillanatban Mari jelenti, hogy egy úr szeretne bejönni.

– Csak jöjjön!...

Az úr bejött, verseket hozott, és elő szeretne fizetni a folyóiratra.

– Ó kérem, lehetséges. De nézzük talán a kéziratokat.

Pán szerkesztő úr kezdi olvasni a verseket. Pár percnyi csönd. Az ember – harminc-harmincöt év körül – idegesen fészkelődik és az Uitz-, Kádár-képeket nézi a falon.

– De uram – szísszen fel Pán úr –, hiszen ezek expresszionista versek!

– Igen – feleli az gyanútlanul.

– De akkor az Esthez tessék vinni, ne hozzánk!

Az úr bámul egy kicsit, aztán elmegy. Csodálkozva, szomorúan, de előfizetés nélkül. Én is készülődöm. A három konzervatív, higgadt ember pedig azt üzeni a nyilvánosságnak, hogy:

– Minket ki szabad nevetni, mert mi ezt eltűrjük. De ez semmin nem változtat. A mi művészetünk első megnyilvánítója Plotinos gnosztikus a harmadik században, és ezt alátámasztja az egész Biblia. A mi művészetünk már nem is művészet, hanem törvényszerűség! Érti ezt kérem?

– Értem.

– Akkor alászolgája!

– Alászolgája.

Ma Este, 1924. október 9.

Kosztolányi Dezső: Itthon minden – osztrák

...Minden évben így van ez. Amikor legillatosabb a párisi gépkocsik benzinszaga, amikor legédesebb a tengervíz, üt az órák s haza kell jönnöm. Fölbballagok a szobámba.

– Garçon, cameriere, utazom, szerezzen egy kocsit.

Az állomásig esetleg elkísérnek francia, olasz barátaim. Beszélgetek velük a nyelvükön, mintha az anyatejjel szívtam volna magamba. Amint azonban a vonatból elbúcsúzom tőlük, önkéntelenül magyarul kiáltok feljűk.

– Viszontlátásra!

A hazafelé hozó vonat már magyar terület. Elég kitennem a lábamat, hogy elszakadjon minden gyökérszál, mely ezekhez az országokhoz húzott, elég ülnöm a kocsiban, hogy egy pillanat alatt elfelejtsem fáradságosan szerzett nyelvkincsemet. Egyszerre hiúnak, üresnek rémlik nyári színészkedésem. Játék volt, de vége. Játsoztam, hogy a fej „lait” vagy „latte”, s bizonyára azok is játszottak, akik körülöttem voltak. Meg vagyok győződve, hogy mihelyt kifut a vonatom és többé nem látnak, ők is abba hagyják a játékot, összenevetnek, és mindannyian magyarul kezdenek el beszélni.

Aztán az út minden perce csupa várakozás, hogy meglássam az első sorompót, az első búzaföldet, az első ákácát, ahol ez a komoly élet kezdődik. Lassan telik a jugoszláv éjszaka az álmatlan fülkében. Virradatkor már ott silbakolok az ablaknál, lesem a napot, számlálom a perceket, várom Murakeresztűrt. Szegény Murakeresztűrt, úgy, ahogy nem vártam sem az Eiffel-tornyot, sem Szent Péter kupoláját. Végre robogunk. Egy mezítlábas kislány végigmege a kocsikon.

– Kávét, friss süteményt tessék!

A kávé híg, de van valami otthoni íze, talán mert mellette nemcsak sütemény jár, hanem a neve is, mely oly régi és becsületes. Egy parasztgazda vasárnapi ruhájában álldogál a pályaház mellett, valaki köszön neki, s rátekint, jól szemügyre veszi, majd méltóságosan odaérinti a két ujját pörge kalapja széléhez. Nem sietős. Semmi se sietős. Itthon vagyok.

Budapest előtt félórával ismét elfog a nyugtalanság, a boldog türelmetlenség percről percre fokozódik. Vajon milyen lesz ez a város, melyben elmúlt az életem fele, így, friss, külföldi szemmel? Már látszanak a hegyek, megcsillan a Duna tükre. Most repült el a Kutyaavilla.

Aztán leszálok, s lámpalázam tetőfokra hág. Minden embert, minden tárgyat úgy megbámulok, mintha eddig sohasem láttam volna. Köröttem emeletes paloták, autók, kávéházak, egy európai város minden külsősége. Előttem a Vérmező hatalmas síkja. Jaj, de az emberek minden szokása, mozdulata, lélegzetvétele német, a kávéházak egészen olyanok, mint a bécsié, a Vérmező, mely lesült gyöpével elhagyottan terül el, egy osztrák tartomány kaszálójához hasonlít, a régi időkből ottfelejtett aeraris épület pedig egyenesen klagenfurti és spielbergi emlékeket zaklat föl bennem. Semmi sem beszél arról, hogy itt mi élünk, s ez a föld a miénk. Másutt ez nincs így. Csüggedten, várakozásomban csalódva kocsiiba vetem magam, s gyorsan hazahajtatok.

Mit vártam tehát? Nem gipsz-diadalíveket tragikus történelmünk fölé és nem is hamis trófeumokat, de valamit mégis vártam.

Talán egy hatalmas kőszálat valamelyik hegyünk ormán, talán egy titáni öklöt, mely kopárul és dacosan az égbe harsan, talán egy emléket, mely az egész városon uralkodik, vagy csak annyit, hogy a vonatból kilépve valami emlékeztessen, hogy hol járunk és földünk szelleme dobbanjon meg lábunk alatt. Igen, egy jelet, hogy vagyunk és lenni akarunk, hogy mások vagyunk, mint a többi népek, és mások is akarunk maradni. Nem nagyralátó álma ez egy szenvedő, szegény nép fiának. Mindehhez nem kellenének se milliárdok, se városrendezés, se művészi bizottság, csak anynyi ösztön, szeretet, ötlet, mint egy színdarab rendezéséhez.

Mindössze egy példát hozok föl. Mennyivel más érzéssel közelednék hozzánk az idegen, ha a Vérmezőn, melyet először pillant meg, nem ez a síri csönd, nem ez az osztrák hivatalnok-szellem köszöntené, hanem egy óriási játszótér, s pázsitján, szökőkútjai között ezer és ezer gyermek hancúrozna, visítana, verekedne, a mi mindenünnen száműzött, kitudott fiatalságunk bukfecezne ottan, mint az eleven jövőendő.

Ezt éreztem az idén, s ezt érzem mindenkor, valahányszor több-kevesebb idő után hazatérek külföldről...